

SPECIFIČNOST JEZIKOVNE SKUPNOSTI

JEZIKOVNA SKUPNOST IN NJEN ODNOS DO JEZIKA

Proces standardizacije - vzpostavitev knjižno-jezikovne norme in njeno uresničevanje skozi različna besedila.

Pogled na normo je pogojen z zgodovinskimi okoliščinami, ki so vplivale na današnje opazovanje konstant slovenskega jezika. Te konstante so:

število govorcev - v slovenščini je sorazmerno majhno, v svetovnem merilu pa slovenščina po številu govorcev ni majhen jezik. Majhni jeziki imajo namreč do 1 milijon govorcev. Slovenščina torej ni ogrožen jezik - 2 milijona in več govorcev. Imamo občutek, ki izhaja iz zgodovine - ogroženost in občutek izginjanja jezika. Naš geostrateški in jezikovni položaj sta neugodna. Danes ima sicer slovenščina ugoden položaj, saj je eden izmed evropskih jezikov. V prejšnjih tvorbah (Avstro-Ogrska, Jugoslavija, ...) smo bili potisnjeni v ozadje.

Število govorcev je res pomembno takrat, ko lahko začnemo s sociolingvističnimi parametri opazovati izginjanje govorcev na generacijo. Če se jezik prenaša iz generacije v generacije, to kaže, da ima jezik možnost samoohranitve. Ko mlajša generacija začne zamenjevati jezik, je to prvi korak k izumrtju jezika. Ne gre le za število, temveč tudi za ta preskok - četudi se ta preskok zgodi v zelo veliki skupnosti, jezik še vedno lahko izgine. Pri nas se termin ogroženi jezik izkorišča, slovenščina ni ogroženi jezik.

konkurenčnost govorcev – pomeni, kateri jezik je v večkulturnem in večjezikovnem okolju tisti, ki ga izberemo po prestižni izbiri. Ta izbira pomeni možnost socialnega transferja - pomikanja po družbeni lestvici navzgor. V večnacionalnih skupnostih lahko tudi skozi zgodovino opazujemo slovenščino. Npr. srbo-hrvaški jezik je bil jezik politične moči za časa bivše SFRJ in je bil prestižni izbor, saj je omogočal socialni transfer.

razmerje med jeziki - slovenski prostor je bil vedno večjezični in že po definiciji večkulturni. Od 16. Stoletja naprej se pojavi težnja po vzpostavitvi enojezičnega prostora, ta proces se (z izjemo manjšin) konča z osamosvojitvijo Slovenije, s čimer se doseže zgodovinski cilj enojezičnega prostora. Od tu naprej se začne nov premislek o večjezičnosti prostora in prisotnosti drugih jezikov. Po osamosvojitvi je bil prostor nekoliko bolj zaprt za večkulturnost. V Jugoslaviji smo bili bolj razumevali, po 1991 se lahko opazuje proces izginjanja južnoslovanskih jezikov iz našega prostora, npr. današnja generacija je manj v stiku z jeziki bivše SFRJ. Danes je odprta razprava o dodajanju jezikov glede na funkcionalno rabo (napisi v tujem jeziku za tujce). Pri vzpostavitvi enojezičnosti se o funkcionalnosti nismo pogovarjali.

razmerje znotraj jezika - proces standardizacije, uvedba knjižne norme. Slovenščina ima več kot 50 različnih narečij, ki se združujejo v **narečne osnove ali baze**. Skozi zgodovino standardizacije je potekalo nenehno usklajevanje oz. iskanje različice za knjižni jezik. V 16. stoletju Trubar za knjižni jezik izbere govor osrednjega dela (takratni kulturni in ekonomski center). Ta izbor je sorazmerno ustrezen, ker Ljubljana leži na stičišču dolenjske in gorenjske narečne baze, ki sta vsaka prispevali k oblikovanju slovensko knjižno-jezikovnega standarda. V 16. stoletju je to sicer zgolj ena izmed možnih različic. Trubarjev izbor je osrednjelosovski govor. V Avstro-Ogrski smo bili razdeljeni na dežele - Koroška, Kranjska, Primorska in Istra, Štajerska in še Prekmurje (ogrski del, priključen po prvi svetovni vojni).

Leto 1910 - 94,5% Kranjcev govori slovensko; 21% Korošcev; skoraj 30% Štajercev; 37% Primorcev.

Imeli smo tudi poskuse standardiziranja štajerske, koroške različice in celo prekmurske (npr. protestantski duhovniki v Prekmurju zagovarjajo prekmurski knjižni jezik).

Danes imamo težnje po destandardizaciji, govorci želijo biti prepoznavni v svojem govoru. Vprašanje, ali še lahko govorimo o enem knjižnem jeziku ali o razpadu na več različic (štajerska, primorska, itd.). Knjižni PISNI standard ostaja enak, enovit.

Zaradi te zgodovinske izkušnje je danes velika zavezanost strogemu jezikovnemu standardu in starejše generacije težko priznavajo, da obstajajo različni standardi (sploh govorenega jezika).

KATERA IN KAKŠNA SLOVENŠČINA?

IZBOR JEZIKOVNE VARIANTE

Dokončno sprejete različice iz 16. stoletja, ki je postala današnji knjižni jezik. Trubarjevi teksti so danes dokaj dobro razumljivi, ker je njegov jezik podlaga današnjega knjižnega jezika.

PRAGMATIČNOST KOMUNIKACIJSKE REALNOSTI

Funkcijska razslojenost - Ni dovolj, da imamo priročnike, slovarje, slovnice (1584 prva gramatika), ... Če se jezik ne pojavlja v vseh mogočih komunikacijskih realnostih in ni uporabljan, to nima velike vloge. Z razsvetljenskim krogom (Zois, Vodnik, itd.) se jezik funkcijsko razsloji, dodajajo različne tekste, ne samo liturgični in literarni jezik, takrat dobimo tudi kuharske, babiške bukve, itd. Zoisov krog sistematično dodaja različne funkcije jeziku, zato da imamo jezikovna sredstva za funkcioniranje. Ta potek razslojevanja traja do 1991, ko se priključijo še zadnje funkcije – doda se vojaški jezik, jezik poveljevanja. Slovenščina je bila na to dodajanje dobro jezikovno pripravljena, zato pri tem prehodu ni bilo težav, saj je bila terminologija pripravljena že prej.

Npr. ob izhodu Bleiweisovih novic še ni vzpostavljenih vzorcev za besedila (prošnja, pritožba, itd.) in nekdo pošlje prošnjo za popravo nekega podatka na uredništvo v obliki pesmi. Na ta način se dodajajo vzorci in leta 1991 imamo jezik že pripravljen.

Naša funkcija (prevajalci) je jezikovni prenos iz drugih okolij v slovenščino. Prevajalci jezika naj ne bi ustvarjali, ker so samo prenašalci, vendar ga kljub temu tudi ustvarjajo, jezikovna sredstva, ki manjkajo, bomo morali uveljaviti sami.

»Morate biti SUVERENI, da vaših tekstov nihče ne bo popravljaj. NE SME IMET TE MOŽNOSTI.« – prof. Gorjanc

Lektorske službe so se ustvarile po drugi svetovni vojni v slovenski družbi, prej ne zaradi nadzora in zaradi pomanjkanja jezikovno sposobnih ljudi, v ospredju so bili ljudje 'prave barve', jezikovno in strokovno pa nekompetentni. Potrebovali so nekoga, da so izgledali sposobni, zato se začnejo pojavljati lektorske službe, ker so tisti, ki smejo pisati, polpismeni. Še danes obstajajo take službe, kar povzroča, da se novinarji ne zanašajo na lastne jezikovne zmožnosti, temveč na lektorje. V angleškem prostoru lektorjev ni, le korektorji (tipkarske napake, itd.).

JEZIKOVNI PURIZEM

Lektorji delujejo kot jezikovni puristi. Slovenec je imel ob izhajanju najmočnejšo lektorsko službo (šef je dr. jezikoslovne znanosti), imel je listo prepovedanih besed in vse te besede je bilo treba zamenjati, češ da niso slovenske. Že ko se pojavijo prvi prevodi Trubarja, ga njegovi sodobniki napadejo, češ da je njegov jezik preveč germaniziran. Npr. Sebastjan Krelj in ostali puristi so bili zelo pragmatični, spraševali so, zakaj je treba uporabljati germanizme, če za to obstajajo slovenski izrazi. Pri Trubarju je šlo za delovanje, ki je bilo z vidika funkcionalnosti jezika nepotrebno in na to so ga opozorili sodobniki. S tem purizmom ni nič narobe, vendar se kasneje v zgodovini pojavi vrsta dejavnosti, ko se želi zamenjati zelo ustaljeno besedo, ki je že dolgo v uporabi.

Danes se recimo preganja besede, ki so domnevno serbizmi, kroatizmi. (zaključek, sklep, itd.)

Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar - v slovar ni hotel vključiti nobene besede, če se ne rabi. Anton Breznik na začetku 20. stoletja trdi, da se 'sladkor' ne bo prijel namesto 'cukra'.

V slovenskem prostoru je purizem deloval kot ksenofobija, strah pred tujim in pred negativnim delovanjem tega tujega jezika, da bo jezik postal ogrožen. Iskalo se je čim starejše slovanske elemente namesto nemških ali pa se je tvorilo novo izrazje (ali iz narečnih osnov ali jugoslovanskih, je odvisno od časa, v katerem je ta dejavnost nastopila, npr. ilirsko gibanje, itd.)

Slovenščina se izrazito pozitivno odziva kot drugi jeziki, imamo zelo slovenjeno terminologijo. (npr. Čehi samo sklanjajo angleške besede, itd.)

Na področju bivše SFRJ je danes prisoten pospešen pristop standardizacije. Vsi jeziki so omenjeni, le črnogorščina ne (ni zelo enovit jezik, več različic (severna, južna). Obstaja močna težnja črnogorskih jezikoslovcev, da se za standard postavi literarni jezik. Danes je uradni jezik tam še vedno jekovsko narečje srbsčine).

DA IN NE

Kdaj velikost ni pomembna?

Kdaj je velikost pomembna?

Parametri za določanje velikosti jezika

Velikost: za merjenje je pomembno le število govorcev (in nič drugega)

Ena izmed konstant standardizacije je tudi nenehen občutek majhnosti, ki privede tudi do vrste aktivnosti v zvezi z načrtovanjem knjižno-jezikovne norme. Velikost jezika v zvezi s številom se uporablja manipulativno.

JEZIK GLOBALNE DRUŽBE

Globalizacija in jezik

Od globalnega k lokalnemu in nazaj

Predstavimo realne podatke, kdaj lahko govorimo o dejanski ogroženosti in ne le o občutku ogroženosti, ki nima realne podlage v podatkih. Za izhodišče si oglejmo današnjo jezikovno situacijo - jezik je danes bolj ali manj en sam.

Danes se zaradi globalizacije govori o dveh 'vrstah' globalnih jezikov - globalni (angleščina) in tisti, ki izrazito vplivajo na določenih področjih (španščina, portugalsščina, ...). Danes je popolnoma jasno, da se morajo globalna sredstva prilagoditi kulturnim okoljem in to na različne načine. En način je seveda tudi prilagajanje na jezikovni ravni (npr. ne prodaja se istih telefonov v Aziji in Evropi).

Danes globalna komunikacijska sredstva upoštevajo kulturne razlike in se prilagajajo, npr. na začetku razvoja telefonov je bila slovenščina na prenosnem telefonu zelo posebna in zelo velika prednost, danes pa je to nekaj običajnega. Globalni svet omogoča to, da se **pojavi v različnih okoljih** in se jezik lahko na novo pojavlja v okoljih, kjer prej ni bil prisoten. Na to pozabljajo tisti, ki strašijo z globalizacijo. V našem nacionalnem programu ni napisano čisto nič o pozitivnih učinkih globalizacije (pojav jezika v prostorih, kjer ga prej ni bilo).

Lokalizacija in jezik

Zadnjih 10 let je prisotno to, da na posameznih delih sveta delujejo močni jeziki (»miniglobalno«) kot neki jezik, ki služi za komunikacijo (npr. Južna Amerika - španščina in portugalsščina). Jezik, ki se vse bolj pojavlja na Daljnem vzhodu, je mandarinska kitajščina, ki dolgo v razpravljanih ni veljala kot možnost medjezikovne komunikacije, vendar je postala pomembna zaradi močne gospodarske rasti v tem delu sveta.

Globalni jezik ni nujno, da je vedno tukaj.

KAKO DO GLOBALNEGA JEZIKA?

Do tega so skupno in prepleteno pripeljali naslednji razlogi:

- 1) **Zgodovinski** (Anglija je bila ena izmed kolonialnih velesil.)
- 2) **Kulturni**
- 3) **Politični**
- 4) **Ekonomski**
- 5) **Udobnostni**

Število govorcev je pri tem nepomembno.

20. stoletje - Anglija zaradi nacističnega propagandnega aparata načrtno izvede strategijo širjenja britanske kulture v svet. Po drugi svetovni vojni se ves t.i. potencial svobodnega sveta preseli v angleško govoreče okolje, kjer so se združevali intelektualci z različnih kulturnih prostorov in se združevali v svobodne akademije ter se vključili v različne projekte takratne vojaške industrije, ki so potekali na različnih koncih sveta, najintenzivneje na Japonskem, v Nemčiji in v VB ter v ZDA (projekta radar in atomska bomba). Po 2. sv. v. se uspe prenesti tako raziskovalno dejavnost v civilno sfero, kar angleško govorečim področjem da prednost. Amerika del raziskovanja prenese po vojni v civilno in to je pomenilo, da je bila dolgo časa korak pred drugimi okolji, kar pomeni prvotno srečevanje z novostmi v angleškem jeziku. Vse novo odkrite stvari so bile poimenovane v angleščini, tako pa je angleščina pridobila leksikalni fond, bistveno večji od ostalih jezikov.

Amerika je velik del svojega potenciala vlagala v raziskovalno dejavnost (o čemer Evropa razmišlja šele zadnjih 10 let) in na ta način pridobila prednost pred drugimi.

Udobnostni razlog - človeštvo je za hiter pretok informacij potreboval enoten jezikovni kod, ki je bil že pripravljen – angleščina.

ANGLEŠČINA KOT GLOBALNI JEZIK

Govorci angleščine:

Angleščina kot prvi jezik - 300 mio ljudi

Angleščina kot drugi jezik - 300 mio ljudi

Angleščina kot tuji jezik - 1/3 svetovne populacije (ni točno - analiza izpred 5 let, kar je že nekoliko zastarelo)

Analiza ni povsem točna, ker ne upošteva vpliva **miniglobalnih jezikov**. Ti namreč vse bolj prevzemajo funkcijo angleščine, ki se mora nekoliko umikati.

Angleščina je kot tuji jezik zelo pod vplivom spreminjanja - **efekt 'imperij vrača udarec'**. Načrten vnos jezika v druga področja ima posledico - drugotna (tuja) angleščina vpliva na pravo različico, saj je podlaga tuje angleščine drugačen kulturno-miselni vzorec (npr. grške, slovanske angleščine itd.)

Za ohranjanje prave britanske angleščine se ustvarjajo projekti, kot npr. **BNC - British National Corpus** – besedila lahko pišejo samo Britanci, da se ohranja prava podoba angleščine

V angleščini je bilo včasih napisanih več kot 50% tiskanih medijev, okrog 60% radijskih in televizijskih programov in nad 80% elektronskih besedil. Danes ta odstotek upada, ker se pojavlja vedno več jezikov in je vedno večja jezikovna raznolikost, pa tudi druga jezikovna okolja so danes dovolj močna, da se predstavljajo v svojem jeziku.

UMIRANJE JEZIKOV

Danes pa seveda kljub vsemu umira več jezikov kot kdajkoli prej.

1) Registracija problema

2) Pomembnost problema

ŠTEVILO GOVORCEV JE PRI IZUMIRANJU POMEMBNO!

REGISTRACIJA PROBLEMA

Jeziki so vedno umirali in od nekaterih sploh nimamo nobenih podatkov, še posebej od tistih, ki nimajo pisne tradicije ali pa načini zapisovanja niso bili trajni (npr. vozlanje vrvic pri Majih).

To ni nov problem, se je pa povečal v zadnjih 15 letih. Registriral ga je Mednarodni lingvistični kongres v Quebecu leta 1992 (UNESCO 1993). Začele so se vrste aktivnosti na področju zaščite ogroženih jezikov, da bi jezikovno raznolikost ohranili. Jeziki so 'kaleidoskop različnih pogledov na svet' in so pri konceptualizaciji zelo različni - npr. nekateri jeziki nimajo barv, le temno in svetlo (Papua Nova Gvineja). Zato gre za kulturno bogastvo, ki se ga človeštvo mora zavedati, in je prav, da ga skuša zaščititi.

ŠTEVILO GOVORCEV IN ŠTEVILO JEZIKOV

(Glej tabelo v Powerpointu!)

Slovenija se nahaja zelo visoko na lestvici in spada med t.i. **VARNE JEZIKE** (nimajo težav s preživetjem).

Potencialno ogroženih je veliko. Jezik preživi, kjer sta politična volja in ekonomska zmožnost, da se jezik ohranja in revitalizira. Evropski prostor je prostor jezikovne raznolikosti. Danes na redkih delih sveta potekajo postopki revitalizacije. Nekateri se vračajo v javno rabo (eskuera, aragonščina, katalonščina, ki so bili pod frankisti prepovedani; valižanščina). V vseh delih sveta ni niti politične volje niti zavedanja problema, zato tudi ni ekonomske možnosti.

RAZLOGI ZA UMIRANJE JEZIKOV

1) Naravne katastrofe

Poplava, potres, cunami ipd. lahko enostavno izbrišejo celotno jezikovno skupnost (če je govorcev malo) in celoten kulturni prostor. Močni potresi in izbruhi vulkanov povzročajo tudi to, da se morajo jezikovne skupnosti preseljevati v prostor, kjer je možnost bivanja boljša, a tam se integrira v drugo skupnost in prevzame njihov jezik, prvotni jezik pa izgine.

2) Bolezni

Npr. v Ameriko so z osvajalci zašle bolezni, na katere Indijanci niso bili odporni, in celotne jezikovne skupnosti so umirale. Danes se problem pojavlja v podsaharski Afriki (AIDS, hepatitis). Bolezni so napadale tudi kulturne rastline, ki so osnova za prehranjevanje (npr. Irska in problem krompirjeve plesni, ki je povzročil izseljevanje Ircev v angleško govoreča mesta ali v Severno Ameriko, zato se je irščina umaknila angleščini. Na Irskem se danes izvajajo načrtni načini revitalizacije.)

3) Ekonomski razlogi

Sprememba jezika iz teh razlogov je izrazito povezana z možnostjo socialnega transferja, pridobivanjem boljšega položaja v službi. Zaradi preseljevanja se jezikovna skupnost asimilira.

V Amazoniji izginjajo naravni habitati za jezike zaradi izkoriščanja naravnih bogastev. Južnoafriška republika – starši ne učijo otrok svojega jezika, ker vejo, da bodo otroci bolje živeli z drugim jezikom (npr. angleščino) oz. bodo z njim najlažje napredovali v družbi.

4) Politični razlogi

Prisotni skozi celotno zgodovino, posebej pri manjšinah, ko politična elita brez pravega razloga skuša izničiti drugo jezikovno skupnost, češ da ogroža večinski jezik. Npr. avstrijska Koroška.

OGROŽENOST JEZIKOV

1) Razumevanje problema

Kaj lingvistika pojmuje kot ogroženi jezik? Kaj je dejanska ogroženost in kdaj se ta termin uporablja v manipulativne namene, ker to ustreza načrtom, da imajo govorci občutek ogroženosti.

2) Evropska situacija

Je varna, tudi glede politike, ki govori o večkulturnem, večjezičnem prostoru in skuša zagotavljati prostor, kjer se lahko jeziki in kulture razvijajo. Spodbuja razvoj različnosti.

3) Izumirajoči jeziki - **VSESVETOVNI PROBLEM SIROMAŠENJA SVETOVNE KULTURNE DEDIŠČINE**

STOPNJE OGROŽENOSTI

1) **Potencialno ogroženi** (ki so pod pritiskom, da se bo zgodilo to, da postopoma začenja generacija opuščati misel na to, da bodo njihovi otroci govorili jezik staršev)

2) **Ogroženi** (jeziki, kjer se postopno začenja razmišljati o tem, da se preneha s prenašanjem jezika na potomce - manj kot 50% transfer iz generacije v generacijo)

3) **Močno ogroženi** (Najmlajša generacija se jeziku že odpove.)

4) **Na smrt obsojen jezik** (govori ga samo najstarejša generacija, srednja in mlajša ga ne govorita - starejša generacija ni prenašala jezika na svoje potomce. Ti jeziki nimajo nobene perspektive, razen če se zgodi neka akcija revitalizacije in se jezik poskuša ponovno vzpostaviti v šolski sistem itd.)

5) **Mrtvi jezik** (brez govorca ali samo z enim govorcem)

Vitalnost jezikovne skupnosti - jezik se uporablja in se prenaša naprej

JEZIKOVNI VIRI ZA SLOVENŠČINO

SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Zgodovina

Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar 1894 - 95 - izide v dveh knjigah, najdemo ga tudi pod imenom **Wolfov slovar** (Wolf je bil mecen, sponzor). Za izhodišče SSKJ se ta slovar postavlja zato, ker je zaključil proces standardizacije in ustalil osrednjo varianto slovenščine kot standardno, pa tudi zato, ker se je SSKJ v pripravljalni fazi nanj precej navezoval. Tudi sicer je pomemben dosežek slovenistične leksikografije, danes je v določeni meri še vedno aktualen. Pleteršnik je naredil slovar, ki je bil **po metodologiji evropsko aktualen**.

Glonarjev Slovar slovenskega jezika, 1936 - ne gre za kvaliteten izdelek, Glonar ni bil zadovoljen z metodami dela Pleteršnika in je njegov slovar popravljal, zato pa je pripravil nekoherenten slovar, ki zato ni veljal kot referenčen izdelek.

1950, 1962 - Slovenski pravopis + dodatna slovarja, ki sta začasna rešitev zaradi potrebe po slovarju, in dokler ga ni bilo, so pripravili obsežnejši pravopisni slovar, metodološko vprašljiva, vendar sta zapolnjevala vrzel v jezikovnih priročnikih.

Ustanovitev Univerze 1919 - vsi, ki so takrat sodelovali pri načrtovanju univerzitetnega prostora, so si prizadevali, da bi dodali univerzitetnemu delu še znanstveno-raziskovalni odsek, ki bi sodeloval v okviru SAZU.

Ustanovitev slovenske akademije 1939

Prvi inštitut je ustanovljen 1945 - Inštitut za slovenski jezik, danes imenovan po Franu Ramovšu (ZRC SAZU).

Pripravljala dela

Začetek priprav (1946)

Prva ideja je, da bi se dopolnil Pleteršnikov slovar (z novim gradivom zadnjih 50 let). Do 1952 je zbrano nad milijon različnih kartotečnih listkov iz nad 2000 del. Takrat se je vse to delalo ročno in gradivo se je izpisovalo na listke. Ko so izpisovali knjigo v celoti, je bilo potrebno vsako besedo napisati na kartotečni listek z istim stavčnim zgledom. Priprava gradiva je vzela veliko časa. Velik napredek takratnega kolektiva je bil, da je za izdelavo slovarja potrebno najprej izvedeti, kakšen sploh je jezik. Izkaže se, da dopolnitev ni ustrezna, ker kmalu ugotovijo, da se je jezik v zadnjih 50 letih zelo močno spremenil in bi se slovar težko nadgradilo. Potrebno je bilo narediti celotno redakcijo in pri vsaki besedi ponovno preveriti, če pomeni isto in če se ob njej pojavljajo nove besedne zveze itd. V 50 letih se je močno razvila metodologija in pristop k izdelavi slovarjev je bil popolnoma drugačen.

Pride do reorganizacije Inštituta 1953.

1962 se pojavi nov uredniški odbor in pripravi nov načrt za slovar sodobnega slovenskega jezika – da se samo na podlagi novozbranega gradiva naredi nov slovar in se pripravi koncept.

1964 izide poskusni snopič slovarja, ki je dan v presojo domači in tuji strokovni javnosti in na podlagi odzivov se vzpostavi koncept. V tuji javnosti so bili odzivi bolj pozitivni, pri nas je bilo več zavračanja, ker je bil revolucionarna novost. Navajeni smo bili, da prinaša slovar samo knjižno leksiko, samo tisto, kar je ustrezno znotraj standardnega jezika. SSKJ je hotel prikazati stanje v jeziku, kakršno je (ne samo v knjižnem), hkrati pa se pri posameznih variantah ni odločal prav/narobe, temveč ugotoviti, v katerem delu jezika se pojavljajo besede in to označiti. Za takratni čas to ni bilo običajno.

Konec leta 1965 se začne redakcija prve knjige slovarja.

KAJ JE V SLOVARJU

Besedišče sodobnega knjižnega jezika od začetka 20. stoletja do izida posamezne knjige: 1970, 1975, 1979, 1985, 1991.

Vsak del je reprezentativen le do časa, kadar je izšel. Slovar se do danes ni spremenil, tak je kot 1991, četudi v elektronski obliki.

Vsebuje vse bistvene prvine knjižnega jezika, vendar je najbolj izčrpno predstavljen leposlovni jezik izvorne in prevodne literature, tudi slovenskih klasikov 19. stoletja.

Določeni leksemi so lahko le enoavtorski in niso nujno reprezentativni.

Prikazane so posebnosti pogovornega jezika in narečij, če so zastopane v pisnem knjižnem jeziku (kar je lahko problematično, ker jih uporabljajo zgolj nekateri določeni avtorji, npr. Voranc itd. Avtorji so iz različnih koncev Slovenije in besede so dodajali.)

Terminologija je v obsegu srednje šole, pri razvoju je pomagala vrsta strokovnjakov iz več področij in za tisti čas je SSKJ tudi splošni terminološki slovar, v njem je dovolj podatkov tudi za takratno terminološko leksiko.

Vsebuje ~100.000 gesel vključno s podgesli. V času zbiranja gradiva je bilo zbrano več besedja, ki pa je danes zbrano le v okviru besedišča, kjer je več gesel (178.000+). Tam so tudi besede, ki so jih našli v gradivu, vendar jih niso slovarsko obdelali. Danes se Besedišče uporablja le kot referenčni vir za zgodovinska besedila ipd.

V SLOVARJU NI:

-lastnih imen (ki pa so v Slovenskem pravopisu, poleg njih pa tudi izpeljanke iz lastnih imen, svojilni in vrstni pridevniki. Lahko se najde zgled za tvorbo vrstnih pridevnikov, ker imamo jezikovni referenčni vir.) - SSKJ je slovar občnih imen, lastna imena se pojavljajo zgolj v okviru stalnih besednih zvez (npr. Benetke) ali če ime izgubi konkretni pomen in postane nekaj drugega (Misliš, da boš odkril Ameriko? ---- stric iz Amerike (bogat človek)).

-kratic in simbolov - kratice niso bile pomemben del leksike tako kot danes. V času socialističnega samoupravljanja, potem ko je bil SSKJ konceptualno že pripravljen, se pojavi kratično besedišče (veliko besed je bilo potrebno zamenjati oz. pokratičiti zaradi praktičnosti v jeziku).

-enkratnih neologizmov (enkratnih pojavitev, razen če ni šlo za eminentnega avtorja leposlovnih tekstov, takrat je poleg gesla označen avtor.)

-glagolnikov, manjšalnic, svojilnih pridevnikov, abstraktnih samostalnikov, ženskih oblik (če niso v uporabi).

NAMEN SLOVARJA

Prikazati, katere besede so aktualne v knjižnem jeziku, kako se uporabljajo, kakšno je frekvenčno razmerje, kakšne slovnične lastnosti imajo ipd.

V katerem delu jezika živijo in se uporabljajo - leposlovno, znanstveno ipd.

Pri **pisavi** so se v SSKJ naslanjali na Slovenski pravopis 1962, kar je lahko sporno, predvsem pri zloženkah (npr. avtocesta, avtogaraža, zobozdravnik, vrvohodec - avtocesta se po SSKJ lahko piše tudi narazen, ker naj bi veljalo pravilo, da če sta oba dela tuja/domača, se lahko piše le skupaj, mešano pa skupaj ali narazen. To pravilo je bilo potem popravljeno, da naj bi se pisalo skupaj, danes pa je trend jezikovne rabe, da se tiste zloženke z ničto medpono pišejo narazen (npr. fitness center).

Pri **izgovorjavi** pa je SSKJ celo na nek način sodobnejši kot SP 2001, ker se je naslonil na centralno varianto izgovora, vendar skuša ugotavljati tudi izgovor iz drugih delov Slovenije in je z anketami ugotavljal realno stanje.

SSKJ JE **NORMATIVEN SLOVAR** - predstavlja stanje norme na področju SJ ob času nastanka in hkrati za vse segmente, ki niso norme, ponudi pojasnila, zakaj niso v normi.

Za gradivo slovarja so uporabili 3357 enot leposlovja, revij, časopisov, poljudnoznanstvenih del in šolskih knjig. Redke besede so brez gradivne potrditve (večina jih ima potrditev ali iz Pleteršnika, iz SP, s podatkov urednikov ali terminoloških svetovalcev.) Iz zbranega gradiva je bilo v slovar zajeta približno ena tretjina.

Izpisi v slovarju so paberkovalni, gosti, popolni ali problemski, pri izdelavi člankov se je upoštevala tudi jezikovna intuicija urednikov.

VRSTE KVALIFIKATORJEV

SLOVNIČNI KVALIFIKATORJI

- 1) **Besednovrstni** – **neposredni** (npr. prid., sam.) in **posredni** (ki poimenujejo kategorialne lastnosti – m ž s, nedov.). Nekateri pa označujejo **prehod v drugo besedno vrsto**. (sam.)
- 2) Za vzpostavljanje **pomenske enakovrednosti** (ali), **enakovredne dvojničnosti** (in) ali **neenakovredne dvojničnosti** (tudi).

POMENSKI KVALIFIKATORJI

Se redko pojavljajo. Npr. **poosebljeno** (ko se občno ime prenese na človeka) ali pa **preneseno** (ko se konkretno prenese na abstraktno).

TERMINOLOŠKI KVALIFIKATORJI

Področni (zool., bot. ipd.) in **posebni terminološki**: **nestrokovno** (termin novejša stroka zavrača), **strokovno** (uporablja se v stroki, ima vzporednico v splošnem jeziku), **poljubno** (uporablja se v splošnem jeziku, ima vzporednico v stroki).

EKSPRESIVNI KVALIFIKATORJI

Se razdelijo na **pozitivno** in **negativno** vrednotenje pomena, pri čemer je največ tistih oznak, ki prinašajo **splošno ekspresivno oznako** (nič o stopnji ekspresivnosti). Imamo veliko manj kvalifikatorjev za pozitivno (manj ljubkovalnih kot nizkih in slabšalnih).

-nizko - stopnja negativne ekspresije se poveča. Gre za tipične prenose iz predmetnega ali živalskega sveta na človeka (npr. svinja, osel ipd.).

-evfemistično – pri takem kvalifikatorju se je zelo težko odločiti, kam sodi geslo, ker je brez pravega konteksta.

-vulgarno – je samo potencialno ekspresivno. To je npr. besedišče za poimenovanje spolnih organov, nosilcev spolnih organov itd. Taka beseda je lahko v določenih okoliščinah povsem nezaznamovana (npr. v pornografskem besedilu ima isti status kot termin v znanstvenem besedilu).

Pri kvalifikatorjih **ljubkovalno** in **slabšalno** so nosilci ekspresivnosti priponska obrazila (sufiksi), npr. -ica, -ček vs. -uh, ... (rožica, ptiček, požeruh itd.)

PRVOTNA IN DRUGOTNA ZAZNAMOVANOST

Prvotna zaznamovanost – pomeni, da je prvotni pomen besede nezaznamovan (konj, bik, prasec), šele s prenosom na človeški svet se spremenijo v negativno konotiranje.

Drugotna zaznamovanost – spreminjanje besede s priponami ipd., kar ji podari ekspresivni pomen.

V slovenščini je malo ljubkovalnega besedila, ker prihaja do obrazilne prekrivnosti pri pomenu manjšalnosti in ljubkovalnosti - za dva različna pomena imamo en sam izrazni element (kar lahko prinese težave pri prevajanju, ker moramo razbrati, ali gre za pomanjševalico ali ljubkovalnico).

Npr.

Rožica – lahko pomeni majhno rožico (kar je **denotat** - zgolj poimenovanje predmetnosti, ki je majhna - ni konotativnega elementa, ekspresivnosti), ljubko rožo (kar je **konotat** - vnašamo odnos, čustveno pozitiven - velikost je nepomembna, pomembna je le konotacija) ali celo človeka oz. ljubljeno osebo (tudi **konotat** - pri prenosu dobi dodaten pomen - konotacijo).

POMNI - Konotacije so vsak drugoten pomen, ne le ekspresivnost!

Zakaj je v jezikih prekrivnost med manjšalnostjo in ljubkovalnostjo?

Ljudje vnašamo v tisto, kar ima karakteristike majhnosti in mladosti, samodejno tudi karakteristike ljubkovalnosti, označimo kot bolj pozitivno. Prav tako poskušamo ohraniti svoje mladostne značilnosti. Dejstvo je, da je znotraj jezika zaradi tega prišlo do sovpadanja elementov manjšalnosti in ljubkovalnosti

STILNO-PLASTNI KVALIFIKATORJI

To so kvalifikatorji, ki so bili vzpostavljeni v 60. letih na podlagi češke teorije jezikovne zvrstnosti. Zvrsti so bile takrat imenovane "stili", tukaj 'stil' ne pomeni 'slog', temveč 'zvrst', torej bi jih lahko imenovali jezikovno-zvrstni kvalifikatorji, vendar je pod vplivom češke šole prišlo do kompromisnega poimenovanja **stilno-plastni kvalifikatorji**. Prej se namreč še ni govorilo o slengu, žargonu in argoju.

1) Socialno-zvrstni – npr. knjižno, narečno, pogovorno, nižje pogovorno, žargonsko.

-knjižno - govori o tisti knjižno-jezikovni leksiki, ki tudi znotraj knjižnega jezika ni popolnoma nevtralna, ki ima vedno vsaj eno nevtralno sopomenko in se pojavlja večinoma v znanstvenih in publicističnih besedilih, pa tudi literarnih (bledost - bledota (knjiž.))

-narečno – poleg tega kvalifikatorja je ponavadi še dodatno pojasnilo, s katerega konca je beseda.

-pogovorno – zelo netočen kvalifikator! Odkar je slovar nastal, se je v pogovornem jeziku morda zgodilo to, da je pogovorni element postal knjižni, zato je treba preverjati v korpusih. Pri **nižje pogovornem** se to ne more zgoditi, ker je to v glavnem besedišče iz tujih jezikov (britof, šprget)

-žargonsko - vsebuje slengizme itd. tistega časa

2) Funkcijsko-zvrstni - **pesniško, pisarniško, publicistično, terminološko, otroško** (ko govorimo z dojenčki), **vzneseno, biblijsko** (je del biblijskega teksta)

ČASOVNO-FREKVENČNI KVALIFIKATORJI

Govorijo o elementih, katerih raba bodisi narašča bodisi pada. Naraščajočih je v slovarju malo, ker se besede ne nadomeščajo zlahka, nekateri elementi sploh niso sprejeti. Nekaterim raba peša.

Časovni kvalifikatorji

-starinsko - včasih je bilo to geslo beseda, ki se je uporabljala.

-zastarelo – ta kvalifikator ne govori o besedišču, ki je bilo nekoč del aktivne jezikovne rabe, temveč za besede, ki se niso uveljavile in so bile predlagane za knjižni jezik namesto npr. germanizmov (glasovir)

Frekvenčni kvalifikatorji – npr. **redko** - označuje redko uporabljano besedo

POSEBNI NORMATIVNI KVALIFIKATORJI

-nepravilno - označuje besedo, pomen ali zvezo, ki nasprotuje sistemu oziroma normi sodobnega knjižnega jezika. Čeprav take zveze niso v skladu z normo, so pomembne za eksplicitno normativni priročnik.

-neustaljeno - to so besede, ki jih izganjajo iz jezika, a se kljub prepovedim dosti uporabljajo - dokaz za neuspešnost jezikovne intervencije.

KVALIFIKATORSKA POJASNILA

So slovnična in pomenska.

Pri kvalifikatorjih se sestavjalci slovarja že vnaprej odločijo za sistem kvalifikatorjev in njihov nabor ter definicijo, pri pojasnilih pa te možnosti nimajo, saj se določijo samo na ravni strukture. Odvisno je od gradiva, ki ga slovar prinaša. (npr. v x okolju (nemškem, italijanskem itd.))

ZUNAJJEZIKOVNE OKOLIŠČINE

To so **kraj, čas, družbeno-politične in komunikacijske okoliščine**.

Družbeno-politične okoliščine - pri teh kvalifikatorjih je treba biti pazljiv, ker je slovar nastajal v drugem političnem in gospodarskem sistemu, zato so kot popolnoma nevtralne predstavljene besede s področja socialističnega samoupravljanja, s kapitalističnega gospodarstva pa imajo oznako, da niso del slovenskega jezika, kar pa danes ne velja (npr. za 'bankrot' piše, da je to s področja 'kapitalistične ekonomike').

Kraj, čas - velikokrat prinašajo tudi celotno zgodbo neke besede v slovenščini, kot se je socializirala v jeziku.

Krajevne okoliščine - označujejo teritorialno opredelitev - v določeni državi ali v OKOLJU določene države, etnije, lahko tudi širšega okolja, npr. Francija (departma), stara Avstrija (glavarstvo), Anglija (lord), v balkanskem (čaršija), arabskem (emir), ruskem okolju (balalajka); pri prebivalcih določene države, etnije, socialno, kulturno, ideološko povezane skupnosti, pri starih Grkih in Rimljanih (abak), pri muslimanih (džamija), pri Japoncih (harakiri), na ameriškem severu (blizzard).

Časovne okoliščine - npr. plača je bila leksikalni nevtralni element do 1965, dokler se ni uveljavilo socialistično samoupravljanje in plača uradno ni bila več plača, temveč OSEBNI DOHODEK(TM). Po letu 1991 je spet plača, ali npr. bankrot - v kapitalistični ekonomiki!!! (v socializmu se to kao ne dogaja.)
Do kdaj, od kdaj, od kdaj do kdaj itd.

Slovar je odsev družbeno.političnih okoliščin časa nastanka slovarja (samoupravljanje)!

DRUGE ZUNAJJEZIKOVNE OKOLIŠČINE

To so npr. **sklicevanje na avtorja** (Aristotel), **načela** (filozofija, itd.),
na **enkratne okoliščine rabe** (opozorilo na besedilno vrsto)

Komunikacijski vidik leksema

Pragmatične okoliščine nejezikovnega komuniciranja (pri gladiatorskih igrah - obrne palec navzdol; pri izražanju nesoglasja, zanikanja (odmajati z glavo). Vzpostavljanje razmerja z naslovnikom (glede na okoliščine) - nagovor, nagovor + čustveno razmerje

Vedenje v javnosti (kot opozorilo - kaditi prepovedano)
Ukaz, povelje, čustveno razmerje, itd.

Besedilna vrsta (v malih oglasih - iščem sobo, kot del kolofona (natisnila tiskarna Pleško)

Jezikovna reakcija ob dogodku (ob kolcanju - le kdo spet misli name)

SKLEP O SSKJ

V svojem času je bil v slovenskem prostoru **revolucionarni dosežek slovenistike**. Pomenil je **prelom** med takratnim zelo tradicionalnim pogledom na jezik in novim načinom jezikovnega opisovanja, usmeril se je v opazovanje realnosti komunikacije in skušal zares opisati tak jezik, kot se ga uporablja. Je do sedaj **največji projekt slovenistike**. Kljub zavedanju njegove gradivne neaktualnosti je še vedno aktualen priročnik - jemljemo ga z rezervo, ne kot absolutno avtoriteto, pri vseh slovarjih je namreč treba paziti na aktualnost. Treba je pogledati tudi v druge jezikovne vire (npr. angleško-slovenski slovar, ki je sodobnejši). Spet je položaj podoben kot pred 100 leti, ko najboljše podatke najdemo v dvojezičnem slovarju. Nova dimenzija je njegov prenos v elektronsko obliko (ASP32)

SLOVENSKI PRAVOPIS 2001 (Slovar)

Vrednotenje slovarja kot jezikovnega vira

SSKJ je bil v svojem času v slovenskem prostoru revolucionarni dosežek slovenistike. Kljub svoji gradivni neaktualnosti je še vedno aktualen, sploh danes, ko je prenesen na elektronski vir.

Slovar SP 2001 pa je popolnoma nekaj drugega, ker je odtujen od realne slovenščine, zavaja nas, ker zastarelo ponuja kot nevtravno, neobstoječe pa kot del vsakdanjega. SP se je pri gradivu naslonil na zastarel SSKJ in podatke po svoje preuredil, koherentne podatke iz SSKJ je pokvaril. Metodološko je zastarel, ker se pojavljajo ročne metode zbiranja gradiva in obdelava slovarskega gradiva. Danes se slovarji ne delajo tako, temveč z elektronskimi orodji in z objektivno analizo gradiva, zato je za današnji čas to zelo nepričakovano.

Glede metodologije je zaobšel sodobna jezikovna spoznanja. Dodatni očitki so ksenofobija, rasizem, seksističen, česar ne bi pričakovali v sodobnem slovarju - je družbeno neobčutljiv.

Jezikovni viri v jezikoslovju

Pomenijo prelom s tradicionalno lingvistiko. Začetek računalniško berljivih virov sega v 60. leta, ko se začnejo pripravljati obsežnejši računalniški viri, razcvetijo pa se v 80. letih. V času nastajanja SP bi vsi, ki so pripravljali slovar, morali biti že seznanjeni s tem.

Taki jezikovni viri pomenijo objektivizacijo podatkov, kar nam omogoča natančnost pri pripravi slovarja.

Slovenski jeziki se temu načinu izdelave pridružijo kasneje.

Korpusi - zbirke besedil, ki so edina relevantna jezikovna manifestacija za analizo in pripravo jezikovnih virov. Za slovenščino jih je na voljo dovolj. (FIDA, FIDAplus itd.)

Slovenski pravopisi so se pojavljali nedolgo nazaj, so razmeroma mladi. Pred 1950 in 1962 so bili pravopisni slovarji del slovnice ipd., potem šele samostojni.

1920 - šolska varianta istega pravopisa kot Levec 1899

1935 - Breznik, Ramovš

SAZU 1950 in 1962 - dva pravopisa, ki sta danes t.i. kulturniška, ker je pri pripravi sodelovala široka zainteresirana kulturniška javnost, ne le jezikoslovci. Slovenska akademija je imela dober občutek za delanje pravopisa in k dejavnosti je pritegnila zainteresirano PIŠOČO javnost, ki je bila nenehno vključena v pripravo.

1981 - predlog pravil za novi SP

1990 - pravila za pravopis in načrt za izdelavo pravopisnega slovarja, Toporišič povzroči monolitnost pogleda na pravopis, v komisiji se pojavijo sami jezikoslovci in iz nje tudi izstopijo, razen Toporišiča, kar pravzaprav pomeni, da je pravopisni slovar delo enega samega jezikoslovca.

Na kritike je odgovarjal zgolj Toporišič, ker je bilo ostalim prepovedano v javnosti povedati svoje mnenje.

Gradivna osnova slovarjev

Pri SSKJ je bilo to minimalno besedilno gradivo. Vsaka beseda v slovarju je imela podatke o besedilu (vsaj stavek za kontekst). To je bila tudi tujejezična praksa, treba je bilo imeti minimalno besedilno gradivo pred pripravo slovarja.

Od 1985 naprej so to gradivo korpusi. Od takrat naprej so se vse leksikografske hiše najprej zanašale na korpuse, potem šele pričele pripravo.

Gradivna osnova SSKJ in SPS

Pri SSKJ je gradivo predvsem definirano besedilno gradivo, redke besede so brez gradivne potrditve, za terminologijo so bili prisotni tudi svetovalci in imeli so jasno metodologijo izpisovanja.

SPS 2001 se je naslonil na SSKJ, ki je bil gradivno zastarel, in na zbirko besedja na Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU, ki je nedefinirana, ter na specializirane leksikone in slovarje, večinoma prevedeni iz tujega okolja. **Sekundarni viri ne morejo biti izhodiščni viri za relevanten slovar.**

"**Nabiralci besed za iztočnice so bili v komisiji štirje ...**" – slovarji se danes delajo tako, da s statistiko najbolj uporabljenih besed določimo, kaj je relevantno za v slovar ali ne, s pomočjo korpusov

"**Za črke so predlagano besedje odobrvali ...**" - ne more se po lastnih kriterijih odločati za besede, kakor se je to dogajalo pri SPS 2001 - preganjanje prevzetih besed in prisilno slovenjenje.

"... **je napisal na podlagi svoje govorice ...**" - norma enega postane norma vseh, ne upošteva se vseh ostalih, kot bi se moralo, če se želi narediti slovar. En jezikoslovec ne more pisati slovarja po svoji govorici ipd.

Npr. e-tvorjenke - SP zazna zgolj 4 in jim pripiše terminološki kvalifikator, kot da so to termini s področja računalništva. Danes gre za del splošnega besedišča in to kaže, da so bili leksikografi iz neke druge generacije, in vsi iz iste! Pri SSKJ so bile generacije mešane, tu pa je bila ekipa zgolj tistih, ki so bili enako stari kot Toporišič in so enako mislili, zato je niso imeli pojma o e-mailu, e-trgovini ipd.

Osnova za SPS je bil SSKJ, kar se vidi npr. s primerjavo – lepo se vidi, da SPS jemlje informacije iz SSKJ in jih pokvari (glej eksotično sadje v Powerpointu – razne bedarije kot npr. trditev, da je marakuja le rastlina in ne tudi sadež. Zgled rabe pa je 'bonboni z okusom marakuje'. Le kdo je bonbone z okusom po rastlini?!)

V SSKJ je besedišče označeno s kvalifikatorskim pojasnilom glede na družbeno-politične okoliščine. Po letu 1991 je to besedišče lahko postalo del nevtralnega besedišča (npr. bankrot).

V SP je predstavljeno kot nevtralno besedišče, ki danes sploh ni več v rabi:
npr. petrolejska družba namesto naftna družba (kdo pa danes še reče petrolejska družba?!)

Dokaz, da je bil SSKJ osnova: glagol notirati ima v SP sopomenko kotirati, kar se je uporabljalo v stanju med prvo in drugo svetovno vojno. Kot samostalnik pa omenja zgolj notacijo, ne pa kotacije, kar kaže na pol stoletja stare podatke iz SSKJ.

Očitne napake so še: d.n.o. in d.o.o., pri čemer d.n.o. v SP sploh ne obstaja, ker naj bi bil namesto tega d.n.j. (družba z neomejenim jamstvom), kar se danes sploh ne uporablja.

Potem so tu še na silo narejeni sopomenski pari (po logiki delanja slovenščine bolj slovenske).
npr. principal - lastnik, podjetnik; kar niti približno ni enako in kolokacije se zaradi povsem pokvarijo.
(To je edina napaka, ki jo Toporišič prizna. *plosk plosk*)
npr. multinacionalka - veliko mednarodno podjetje; ne moremo zamenjati besede z njeno definicijo, kakšen bi pa bil tekst (npr. moj računalnik se je pokvaril = naprava, s katero se računa, ki pripada meni, je naredil tako, da ne deluje več pravilno.)

Popolnoma nekoherentno pripisovanje oznak:
Malo na približno postavljeni kvalifikatorji, npr. d.d. (nima kvalifikatorja), d.o.o. (brez kvalifikatorja)
d.n.j. (ima kvalifikator 'pravniško')

Računalniško izrazje je izjemno pomanjkljivo in ZASTARELO!!! Besed, kot so namizje, enter, spletno mesto, ki se v korpusu zelo pogosto pojavljajo, sploh ni! SP predstavlja izjemno zastarel čas, iz računalniške tehnologije je mnogo besed prešlo v splošno rabo, pa niso omenjene.

npr. digitalizator - naprava (ja res fajn pojasnilo!)

Potem je tu še tvorjenje novega - igravimo se "izmišljanje besed"
Npr. antropologija – človekoslovje, biologija – živoslovje ipd.
Naloga lingvistike je zgolj JEZIKOVNI OPIS, ne pa jezikovno predpisovanje, lingvist se ne more izmišljati novih besed.

Neupoštevanje osnovnih jezikovnih spoznanj:

Pridevniške končnice -en : -ni
lastnostni : vrstni pridevnik

V SP vse iztočnice na -en, četudi se v zgledih nikoli ne pojavi na -en, zgolj na -ni. Posledica tega je, da vrstnost ni razumljiva.

Ali pa npr.:

akindžija - turški konjenik (NE! konjenik v TURŠKEM OKOLJU v xx času, ni nujno, da je Turek)
spahija - turški zemljiški posestnik (NI NUJNO, da je Turek!)

POLITIČNA KOREKTNOST IN SLOVARSKI OPISI SLOVENŠČINE

UVOD

Funkcija slovarjev v družbi

Politična korektnost in slovarski opisi

- 1) nabor iztočnic
- 2) definiranje
- 3) zgledi rabe
- 4) slovarski opisi in realnost komunikacije

Družbena socializacija leksike, povezane z marginaliziranimi skupinami – funkcija popkulture

Politična korektnost - ravnanje, kjer se do vseh v družbi vedemo tako, da nismo do njih žaljivi in diskriminatorni.

FUNKCIJA SLOVARJEV V DRUŽBI

V vseh tistih okoljih, kjer je več slovarjev določenega tipa, se slovar pojavi kot neke vrste THE slovar, tisti, ki mu v določeni družbi najbolj verjamemo, ko razpravljamo karkoli v zvezi z jezikom.

Poglejmo, kako se je jezikoslovje odzivalo o izrazju diskriminatornega jezika in kako so to razpravo ugladili slovarji (če so jo sploh).

Slovarji niso le klasični priročniki, ne uporabljajo jih le takrat, ko govorimo o jeziku, temveč tudi pri pogovorih o kulturi. Prve akademije v Evropi so imele velikokrat na začetku cilj narediti slovar jezika, zato da popišejo celoten jezik.

Slovarje velikokrat uporabniki jemljejo kot absolutno avtoriteto, pri čemer se ne sprašujejo ničesar v zvezi s trajanjem vseh informacij. Slovarsko informacijo se enostavno vzame kot nekaj zares relevantnega.

Povprečni uporabnik slovar razume tako: če besede ni v slovarju, je ni v jeziku, oz. če je v slovarju, da pomeni točno to, kar piše v slovarju, čeprav je očitno, da se uporablja drugače. To je zaradi nerazumevanja razmerja med implicitno in eksplicitno normo oz. jezikovnega razvoja sploh. Povprečni uporabnik enači implicitno (jezik) in eksplicitno normo (slovar). SSKJ se vzame kot argument za nestrpnost, npr. cigan : Rom. Slovar besede Rom ne vsebuje, ker v času nastanka tega še ni bilo. Definicija Cigana je sicer korektna, niso pa korektni zgledi rabe (laže kot Cigan, Cigani kradejo otroke, tolpa Ciganov ipd.). Z nekorektnim slovarskim opisom dajemo ljudem možnost, da so tudi sami nekorektni.

Slovarji odsevajo družbene vrednote in govorijo o stigmatiziranju določenih družbenih skupin. Slovarski opisi morajo biti do vseh korektni! V sodobnih slovarjih angleškega jezika ni niti ene družbeno nekorektna definicije, ker je bilo na to temo veliko debat in so počistili z nestrpnostjo ipd.

Slovenska slovarska realnost

1) Slovar tujk (ST, 1967) - Verbinc

2) SSKJ

3) SPS

4) Veliki slovar tujk (VST, 2002)

France Verbinc je izdal Slovar tujk, ki se je ponatiskoval v nespremenjeni obliki, nastal je v 60. letih 20. stoletja, ko je bil slovenski prostor že precej seznanjen s sodobno leksikografsko prakso, Slovenski pravopis je bil leta 1962.

SSKJ - 1970-1991 -> osrednji slovarski projekt v slovenskem prostoru - je velika avtoriteta.

Slovarska metodologija: teoretična zasnova 60. leta 20. stoletja.

Časovni obseg: gradivo 20. stoletja

SSKJ je **deskriptivni** slovar in je zato liberalnejši in progresivnejši.

Pravopisni slovar je **preskriptivni** in je konzervativnejši.

VST 2002 - narejen z delom slovarskega kolektiva

STIGMATIZIRANE SKUPINE V ZAHODNIH KULTURAH

Ne zgolj manjšine!

1) **ženske : moški**

2) **nebelci : belci**

3) **nekrščanske skupnosti : krščanske**

4) **neheteroseksualcev : heteroseksualcev**

5) **starejši : nestarejši**

6) **nacionalnost** - vsaka družba ima predvidljive nacionalnosti, do katerih se vedemo negativno in se tudi v jeziku do njih negativno obnašajo. V slovenščini so to priseljenci z območja bivše SFRJ (do tujcev z drugih območij pa nismo tako zelo strogi).

Tudi v slovenskem prostoru se je odprla diskusija. V 80. letih so bila zelo aktivna civilna družbena gibanja (v zvezi z ekologijo, demilitarizacijo itd.), ni pa diskusije o jeziku oz. zelo malo.

1990-2000 se pojavijo velike družbene teme (država, EU, NATO, euro).

Sredi 90. in po 2000 se ponovno odpirajo diskusije (velikokrat naključno), vključi se tudi slovenska lingvistika.

Prva diskusija je seksizem (Peking), nato homofobija (Sestre in Eurosong), rasizem, ksenofobija (Muslimanski kulturni center v LJ, Romi, "izbrisani", ...)

SEGMENTI SLOVARJA Z NEKOREKTNOSTJO

Nabor iztočnic

Definiranje

Označevanje (omejitev v rabi) - povemo, kdaj se beseda rabi oz. če se še rabi itd.

Zgledi rabe

Pri **definiranju** so vsi leksikografi omejeni z definicijskim jezikom in v definicijah se težko pokaže nekorektnost, razen takrat, ko zares lahko v definiciji opazimo tudi avtorsko ideologijo. V tem primeru lahko za to obtožimo avtorski kolektiv. Če se ideologija ne pojavi v definiciji, se lahko pojavi v zgledih rabe, ki niso nevtralni.

Nabor besed je bil vedno povezan z moralnimi vrednotami, tabuiziranega besedja ni smelo biti v slovarju. V ZDA so bili še v 70. letih slovarji povezani s posebnim statusom besedišča (negativna rasistična poimenovanja se niso pojavljala zaradi kolektivne krivde - npr. ni več besede nigger v 70. letih v ameriških slovarjih, šele danes je. Za različne države je sicer drugače, npr. Teksas je zahteval drugačno izdajo slovarja brez tabuiziranega besedišča.)

Omejitev v rabi - če pogledamo v korpus za npr. žaljive besede za ženske, jih sploh ni, čeprav v slovarju nič ne piše, da se jih ne uporablja.

Tudi npr. homoseksualnost - žaljive besede predstavlja kot nevtralne. SPS sicer za gej in homoseksualec pripiše istospolnik, besedo, ki sploh ne obstaja.

ST - homoseksualnost: nenaravna, nenormalna seksualnost.

SSKJ - homoseksualec se pojavlja v zgledih rabe za sprevrženec, perverznej ipd., kar omogoča žaljivo interpretacijo.

SPS – npr. zamorec in zamorka sta v SSKJ imela kvalifikator 'slabšalno', v SPS pa ne več, zgolj 'poudarjalno'. Slovar bi moral označiti negativne kolokacije, da nihče ne bi mogel biti žaljiv, ker mu slovar to dovoljuje, saj tam nikjer nič ne piše o žaljivosti.

V SSKJ se 786x pojavi definicija: ženska oblika od ... Te besede nimajo pomena, definirane so z moško obliko. In še npr. moški in ženska (prvo je človek, drugo je oseba). To ni naključna napaka, temveč razmislek o drugačni definiciji besede. SSKJ je izrazilo moški slovar.

Socializacija leksike - besede z močno konotacijo začnejo izgubljati svoj naboj ter se nanašati na drugačen pomen.

peder (gejevska skupnost) peder (urbane skupnosti) peder (splošna socializacija)

južnjak (včasih močnejšo negativno konotacijo kot danes, izgublja naboj)

Večkrat ko slišimo besedo, manjšo konotacijo ima.

SKLEP

Slovarji so knjige, ki razkrivajo vrednostne sisteme družbe. Slovarji imajo v družbi visoko avtoriteto. Nekorektni opisi lahko služijo za vzpodbujanje nestrpnosti.

Prvi pozitiven premik je Veliki slovar tujk (2002). Slovenski slovarji razkrivajo ideologijo, tujejezična leksikografija že ima dolgo tradicijo politično korektnega opisovanja.

Slovar je treba jemati kritično, ker ne ponuja resnih argumentov in ne razlikuje med implicitno in eksplicitno normo.

KORPUSI V JEZIKOSLOVJU IN KORPUSI SLOVENSKEGA JEZIKA

LINGVISTIKA 20. STOLETJA

Na katerih osnovah je nastalo korpusno jezikoslovje? To je veja znotraj jezikoslovja, ki je zelo napredovala v raziskavah jezika. Zadnjih 20 let ni zraslo iz ničesar, temveč se je naslonilo na nekatere jezikoslovne šole, na tradicijo v Evropi in Severni Ameriki oz. se je postavilo proti tradiciji.

Ženevski strukturalizem - močna jezikoslovna šola s centralno figuro Ferdinandom de Saussurejem in njegovim Kurzom splošne lingvistike. Saussurejeva šola zagovarja dva pristopa:

- **sinhroni** (opazuje današnji jezik, kakršen je in kot se piše ter uporablja danes)
- **diahroni** (opazuje jezik v razvoju skozi daljše časovno obdobje).

Prej se je kombiniralo oba, zdaj pa se sinhroni pristop uveljavi kot osrednji. Pri Saussureju gre za programsko sočasnost (opazovanje jezika skozi razvoj in danes), pri severnoameriški lingvistiki (ki ima temelje na antropologiji) pa se zapisuje govorni jezik prvotnih naseljencev, ki nimajo pisne tradicije (tako že samo po sebi odpade diahronija, ker ni mogoče proučevati razvoja skozi čas), zato se v Ameriki vzpostavi sinhroni pristop.

EDWARD SAPIR, LANGUAGE, 1921 - pomembna literatura, ponovno se aktualizira se v 90. letih. Njegov način razmišljanja se uporablja v sociolingvistiki in v t.i. gender studies (proučuje družbeni spol), saj z njegovimi metodami lahko opazujemo družbene konstrukte v neki kulturni in jezikovni skupnosti (razmerje med spoli, skupinami ...)

PRAŠKI LINGVISTIČNI KROŽEK - šola **Mathesiusa, Jakobsona** in **Trubetzkoya**, je močna lingvistična šola, ki jo ustanovijo ruski imigranti skupaj s Čehi, tako da nastane nov krog diskusij, kjer proučujejo jezik, ki se govori, piše in uporablja (trenutno aktualna jezikovna realnost). Vzpostavi se pogled na jezik, s katerim se danes soočamo. Starejše šole so to rade kombinirale s pogledom nazaj, tu pa se vzpostavi sinhroni pogled, to je korak v smer korpusne lingvistike.

V Angliji je močan ameriški vpliv.

Severna Amerika - Tradicija ameriških antropologov – kot omenjeno že zgoraj (sinhroni pristop). Pomembna literatura je Bloomfieldov *Language* (1933).

Avram Noam Chomsky - bolj poznan kot družbeni kritik, v lingvistiki pa vzpostavi močno šolo generativne oz. tvorno-pretvorne slovnice. S svojo knjigo *Syntactic Structures* vpliva na jezikoslovje - proučuje strukturiran jezik, ki ni nujno jezikovna in komunikacijska realnost. Zaradi tega se lingvistika razdeli (predvsem v Ameriki) na dva pola - **šola Chomskega** in **njegova opozicija** (te šole se ukvarjajo z realnostjo komunikacije, z opazovanjem jezika, kakršnega govorimo in pišemo, in tudi z opazovanjem jezika v razmerju do družbe, kar pripelje do raziskav besediloslovja in analize diskurza.)

GRADIVNO USMERJENI JEZIKOVNI OPISI

Chomsky kritizira druge šole, češ da zapravljajo čas, ker raziskujejo jezik, kakršen je. Po njegovem mnenju je sposoben vsak materni govorec povedati vse o svojem jeziku, vendar to ni res, saj je treba predvideti tudi presenečenja v jeziku, ki pa jih še tako dober govorec ne more povsem jasno napovedati.

Npr. SSKJ je vse besede, ki niso bile glagoli, samostalniki ipd. označil za prislov, ki je bil neke vrste »koš za smeti«. Kar ni spadalo v druge kategorije, se je uvrstilo pod prislove, potem je nov koš uvedel Toporišič, ko je definiral prislov in uvedel členek kot novo besedno vrsto, tako da so se potem besede, ki niso spadale v definirane kategorije, uvrstile med členke.

KORPUSNO JEZIKOSLOVJE temelji na jezikovnih šolah, ki so prisegale na gradivo in na opazovanje realne komunikacije. Najprej so se uvedle raziskave mrtvih jezikov, da se je ustvaril korpus razpoložljivih besedil. Pomembna je bila tudi raziskava jezikov brez pisne tradicije.

DILEME - opozicija vs. Chomsky

Kaj je absolutno dovolj - korpus ali naša intuicija? Intuicija je po mnenju prof. Gorjanca nezadostna, ker nikoli ne zadostuje. Za zgled postavi Toporišičev "splošni pogovorni jezik", ki ga Toporišič jasno definira kot jezik njegove žene, haha! Tega se ne more razširiti na nek jezik, ki je v splošni uporabi. Nesmiselna je neka prisilna enovitost. Intuicija rojenega govorca se torej ne more upoštevati, ker nek idealni govorec ne obstaja.

Normativistični pristop - knjižni jezik ni ideal enega človeka ali izbrane skupine, temveč je tisto, kar tvorci pišemo in tvorimo vsak dan. Ko te podatke zberemo, lahko ugotovimo, kaj pravzaprav uporabljamo za komunikacijo in to je naš jezikovni standard. To je bolj demokratičen pogled in po mnenju prof. Gorjanca korak v pravo smer. Pri nas je tako, da jezikoslovci trdijo drugo, kot mi pišemo, zato imamo vedno občutek, da ne znamo knjižnega jezika. To izvira iz tega predpisovanja jezikoslovcev (spremembe rabe ipd.).

Primer razhajanja med uporabo in predpisom: Za frazem se je trdilo, da je stalen, korpusna lingvistika pa trdi, da ima prav ta jezikovna enota največji potencial spreminjanja, je najbolj spremenljiv. (Lahko rečemo »stara navada, železna srajca« ali pa »stara navada je železna srajca« ali pa »železna srajca stare navade«, pa še vedno vemo, za kaj se gre.)

KORPUSI PRVE GENERACIJE

Pojavljata se dva principa gradnje korpusov:

- **splošni korpusi** (prikažejo jezik kot celoto)
- **specializirani korpusi** (za posebne namene, npr. terminološki korpusi. Želijo vzpostaviti koherentno komunikacijo znotraj stroke - npr. pri podjetju Xerox, pri ameriški vojski, ...)

Prvi korpus (še ne pravi korpus, ker na začetku ni bil digitaliziran) je bil SEU (Survey of English Usage, nastajal 1955 - 1959). Polovica besedil je bila transkripcija govora, kasneje je bila prenesena v elektronsko obliko. Ni prosto dostopen, ker se sestavljenci niso zavedali pomena avtorskih pravic (da ne smejo kar tako prepisovati brez dovoljenja avtorjev).

V tem času je nastajala gradivna zbirka za SSKJ (po načinu klasične listkovne kartoteke).

KORPUS BROWN 1961 - 1964

To so že enovite, hierarhizirane zbirke besedil v elektronski obliki. Sestavljajo korpus ameriške angleščine, ki je prvi elektronski korpus. Postavil je standard za tisti čas - 1 milijon besed.

V tem času nastaja SSKJ po klasični metodi, v tem času tu še ni ideje o digitalnih jezikovnih virih. V 70. letih se šele da predlog za katedro za računalniško lingvistiko na FF.

Na lingvističnem inštitutu FF Univerze v Zagrebu so prevedli polovico korpusa Brown. To je preraslo v **zagrebško šolo** (kontrastivna slovnica med angleščino in srbohrvaščino). To je takrat pomenilo možnost vključevanja v mednarodni raziskovalni prostor. Po zgledu Browna so začeli graditi **Mogušev korpus**, na osnovi katerega je nastal tudi **referenčni slovar hrvaškega jezika**.

Kot odziv angleškega okolja na Brown nastane korpus LOP (Lancaster, Oslo, Bergen) 1970 - 1978. Nastaja na Norveškem v sodelovanju z univerzo. To je angleška varianta korpusa Brown.

KORPUSI DRUGE GENERACIJE

Povezani so z razvojem tehnologije. **Problem pri prvih korpusih** je bila **nerazvita tehnologija**, ki ni omogočala zbiranje velike količine podatkov, 1 milijon besed je bil takrat že zelo veliko.

Še večja težava je bila **zastarevanje podatkov**. Ob spremembi tehnologije so digitalizirani podatki postali zastareli (luknjaste kartice se morajo prenesti na magnetni trak, kar je bilo časovno in finančno bolj problematično kot pa gradnja novega korpusa. Tehnologija se sicer tako razvije, da je brez problemov mogoče zbirati velike količine podatkov. Postala je mogoča tudi standardizacija (povezava med različnimi tehnološkimi sistemi, kot npr. danes med Windows in Linux).

Pride tudi do povezave raziskovalnih, univerzitetnih in komercialnih (predvsem založniških) okolij – npr. Birmingham University in Collins Cobuild, založba, ki je pripravila prvi korpusni slovar, ki je povzročil pravi preplah znotraj leksikografije, saj se je izkazalo, da so izhajali iz starih slovarjev in izpisovali zastarele pomene, prezrli pa nove enote ipd. Cobuild je na to opozoril z drugačnim konceptom slovarja, saj je temeljil izključno na

frekvenci korpusa (npr. beseda mink je v slovarju označena prej s pomenom krzno kot žival). Danes je samo po sebi umevno, da so slovarji korpusni.

Primeri korpusov:

Angleški in ameriški (BNC, The Bank of English, ANC)

Nemški (Cosmas, Korpus nemščine 20. stoletja; Imajo tudi idejo nacionalnega korpusa nemščine (vseh variant, nemške, švicarske, avstrijske v enem korpusu.))

Srednjeevropski (HNC, HNK, ČNK, SNC - hrvaški, madžarski, češki, slovaški)

Drugi slovanski

Francosko okolje nima referenčnega korpusa, romanska okolja nasploh niso tako zelo naklonjena temu, ker imajo različne poglede na lingvistiko.

DELO S KORPUSI: Jezikoslovje in jezikoslovne tehnologije

Gradnja korpusov (načela gradnje, elektronski zapis, označevanje)

Orodja za delo s korpusom

Jezikovnotehnološke aplikacije: črkovalniki, elektronski slovarji, tezavri

Jezikoslovne raziskave (opisno, uporabno jezikoslovje)

TIPI KORPUSOV

Referenčni (prikaže sliko jezika kot celote, vzorci različna besedila. Hoče ugotoviti, katera besedila nastajajo v nekem okolju, in kako vplivna so. Če so brana, so vplivna.)

Najkvalitetnejši so tisti korpusi, ki se zavedajo, da morajo biti uravnoteženi, da morajo prinašati različne informacije iz različnih besedil.

Pri nas sta to korpusa **FIDA** in **FIDAPLUS**.

Govorni (prepisi govora in zvočni posnetek; težki za gradnjo; drugačen od zapisanega teksta)

Za slovenščino je to samo **PILOTNI GOVORNI KORPUS** (ki je pravzaprav samo testirana metodologija, kako naj bi izgledal slovenski korpus. Nastal je na Univerzi v Bergnu na Norveškem.)

Specializirani (največkrat povezani s strokovnimi besedili)

Primer pri nas je **korpus SVEZ** (prevodi evropskih listin, evrokorpus).

Vzorčni (danes so že nekaj neaktualnega v korpusni lingvistiki. Gre za čas 80. let, ko je bilo še vedno pomembno, katere segmente besedil bomo vključili v korpus, ker je bila količinska omejitev.)

Spremljevalni ali **dinamični** (opozicija statičnim korpusom, ki se ne spreminjajo, potem ko so zgrajeni. Dinamični vedno znova vključujejo nova besedila in spremljajo jezikovni razvoj (npr. The Bank of English)

Pri nas sta dinamična **FIDAPLUS** in **NOVA BESEDA** (za razliko od **FIDE** in **FIDEPLUS** ni referenčni korpus, ker shranjuje le en tip besedil.)

Primerljivi (vzamemo v enem in drugem jeziku primerljiva besedila. To nam služi za sociolingvistične raziskave - katere teme so aktualne, katera problematika je aktualna in na kakšen način jo obravnavamo. Ti korpusi so tudi zanimivi, ker pokažejo, kako različno se razvijajo časopisni članki ipd. Na ta način so poskušali narediti tudi algoritem za tvorjenje besedil (npr. kako napisati članek za Guardian, za The Sun itd.)

Vzporedni (z njimi se bomo srečevali. Gre za enega od naprednejših jezikovnih virov za prevajalsko delo. So taki, da imamo besedilo v enem jeziku in prevod v več drugih ali v en drugi jezik. S pomočjo tega lahko opazujemo prevajalske odločitve naših kolegov.

Pri nas so to **TRANS** (zgradili so ga naši kolegi pri seminarju), **ELAN**, **SVEZ**.

KARAKTERISTIKE KORPUSOV

- **Količina oz. velikost** (v besedah)
- **Kakovost (avtentičnost besedila)** – mora biti tako, kot ga je napisal avtor - pri FIDI in FIDIPLUS se pojavlja kategorija, ki nam pove, če je bilo besedilo lektorirano ali nelektorirano. Avtentična so zgolj tista besedila brez posega, niti lektorskega. Upošteva se tudi **avtentičnost zapisa** - vse, kar je spremenjeno (odstranjena slika ipd.), mora biti označeno.
- **Jasna dokumentiranost besedil**
- **Enostavnost zapisa** (kadarkoli lahko nazaj iz korpusa dobimo klasičen tekst – če izbrišemo kode, moramo dobiti navaden tekst).

PROJEKT FIDA - 1997 do 2000

Je korpus slovenskega jezika štirih partnerjev (FF, IJS, DZS, AMEBIS). Pobudnik je bil DZS, ki je takrat začel pripravljati Veliki angleško-slovenski slovar (Oxford). Je enojezikovni, sinhroni (od sredine 80. let do konca 90. let), referenčni (uravnovežen), izhodiščno pisni korpus (Ni pravega govornega segmenta, edino kar je, so prepisi parlamentarnih razprav.).

Lastniki avtorskih pravic so se strinjali, da sodelujejo pri projektu in so podpisali pogodbo, zato s tem ni težav. Danes za področje korpusov skrbi evropska iniciativa **EAGLES**, ki tudi opozarja, na kaj je treba biti pozoren ter katera besedila zajemati bolj, katera manj. Treba je tudi regionalno uravnovežiti (Gorenjska, Primorska itd.).

Vsaka beseda vsebuje lemo (osnovno obliko) in oblikoskladenjske oznake (spol, sklon itd.).

To je bil komercialni projekt, zato ni prosto dostopen.

FIDA bo v prihodnje FIDAPLUS, ki bo barvno manj turobna (hihihi). Je še bolj uravnovežen korpus in še natančneje so določena razmerja besed. Načrtovan je tudi govorni podkorpus - od medijskega govora h konverzaciji. Dodana so elektronska besedila s pomočjo NUK-a, ki vsake toliko naredi skupaj z IJS elektronski prerez slovenskih besedil itd.

Velikost novega korpusa 600 milijonov besed!!!

Naj bi se začel vzpostavljati tudi Konzorcij Korpusa slovenskega jezika oz. Slovensko korpusno omrežje, a za zdaj šele ideja.

ORODJA ZA ANALIZO KORPUSOV – KONKORDANČNIKI

Npr.

WordSmith, MonoConc

CUE, Xkwic

SARA - za BNC

ASP32 - za FIDO

Spletni iskalniki - IJS-ELAN, Beseda

POSTOPKI KORPUSNE ANALIZE

~lista besed

Je seznam najpogostejših besed v korpusu, razvrščen po pogostosti ali po abecedi.

~konkordance

Konkordančno jedro - obseg, variantnost

verženje jedrne besede - združimo besede pred iskano besedo, poravnamo po besedah pred, da vidimo besedne zveze

Statistika v korpusni analizi

Vzajemne vrednosti (MI, MI3, Z, T) govorijo o tem, kakšna je verjetnost, da se bo določena beseda pojavila ob neki drugi besedi. Npr. kava, kakšna je verjetnost, da se ob kavi pojavi prava.

Absolutne vrednosti (besede kot npr. kava)

MI3 je pomembna, drugo ni relevantno.